

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ

ύπό Μητρ. Μεσσηνίας

Χρυσοστόμου Σαββάτου,

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Γιά νά μπορέσουμε νά κατανοήσουμε τό περιεχόμενο τοῦ ὄρου "θρησκευτικός τουρισμός" καί νά τόν ἐντάξουμε στό γενικό πλαίσιο κυρίως τοῦ θεματικοῦ τουρισμοῦ, νομίζω ὅτι πρέπει νά κάνουμε μία βασική διάκριση, μεταξύ τοῦ θρησκευτικοῦ τουρισμοῦ ὡς περιηγητισμοῦ καί τοῦ προσκυνηματικοῦ τουρισμοῦ.

Θεωρῶ ὅτι ἡ παροῦσα διάκριση μεταξύ τοῦ προσκυνηματικοῦ τουρισμοῦ καί θρησκευτικοῦ περιηγητισμοῦ καί κάθε ἄλλου εἶδους τουριστικῆς δράσης εἶναι σημαντική, τό δέ περιεχόμενο τῆς διάκρισης αὐτῆς προσδιορίζει ἐπακριβῶς καί τήν εἰδοποιό διαφορά, μέ τήν ὁποῖαν ἀφενός ἀναδεικνύεται ὁ ιδιαίτερος σκοπός (προσκυνηματικός) καί ἀφετέρου χαρακτηρίζεται ὁ σημασιολογικός χαρακτήρας (θρησκευτικός) τῆς.

Ὅπως εἶναι γνωστό ἀπό τήν ἱστορία πάντοτε εἶχαμε προσκυνηματικές ἐξορμήσεις (περιηγητισμό) κυρίως πρός τούς Ἁγίους Τόπους (Ἱεροσόλυμα) καί μέσα ἀπό τίς προσκυνηματικές αὐτές περιηγήσεις, πληροφορούμεθα ὄχι μόνο τόν προσκυνηματικό καί θρησκευτικό χαρακτήρα τῶν ἐξορμήσεων, πού ἀποτελοῦσε τόν πρωτεύοντα καί πρωταρχικό λόγο πραγματοποίησής τους, ἀλλά καί κάθε τι ἄλλο δευτερεῦον στοιχεῖο, τό ὁποῖον συναντοῦσαν οἱ προσκυνητές – περιηγητές, τό κατέγραφαν, καί ἔτσι παράλληλα μέ τίς θρησκευτικές πληροφορίες (θεῖες λειτουργίες, συνάξεις, προσευχές, ἀκολουθίες κ. ἄ.)

πληροφορούμεθα καί γιά τήν κοινωνική, οικονομική καί πολιτιστική ζωή τῆς τοπικῆς κοινωνίας, ἀλλά καί γιά τήν γενικότερη ἱστορική παρουσία καί δράση τοῦ συγκεκριμένου τόπου. Ἐτσι νομίζω ὅτι γίνεται καί σήμερα. Ὁ σκοπός μιᾶς ἐπίσκεψης, σέ ἕναν τόπο, ἐκκλησιαστικό ἢ θρησκευτικό, καθορίζεται ἀπό τό κίνητρο τοῦ προσκυνητοῦ ἢ περιηγητοῦ, ἐάν δηλαδή γί' αὐτόν τόν προσκυνητή προσωπικά εἶναι ὄντως τόπος προσκυνηματικός θρησκευτικός ἢ θρησκευτικός περιηγητισμός καί τουριστικός. Γιά τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὁ ἐπισκέπτης ἀντιμετωπίζεται πάντοτε ὡς προσκυνητής καί μέ αὐτήν τήν "ιδιότητα" τόν "ὑποδέχεται" στά διάφορα προσκυνήματα, ἀνεξάρτητα ἐάν μέσα ἀπό τήν προσκύνηση τοῦ "ὑποδεικνύει" καί τόν ἐκκλησιαστικό θησαυρό, ὡς σημαντικό ἱστορικό μνημεῖο.

Παράλληλα, καί ἐκ τῶν πραγμάτων, ἡ συμβολή τοῦ προσκυνηματικοῦ περιηγητοῦ στήν ἀνάπτυξη τῆς τοπικῆς κοινωνίας καί οικονομίας εἶναι μία ἄλλη ἀνεξάρτητη μέν, παράλληλη ὅμως διαδικασία, ἡ ὁποία θά πρέπει νά ὁμολογήσουμε ὅτι λειτουργεῖ μονομερῶς καί μονοσήμαντα, χωρίς ὅμως νά δημιουργεῖ καί κάποια δυσλειτουργία.

Τά μεγάλα προσκυνήματα ἢ οἱ λοιποὶ προσκυνηματικοὶ τόποι, τῆς χώρας (π.χ. ὁ ἅγ. Ἰωάννης τοῦ Ρώσου στό Προκόπι Εὐβοίας, ἡ Ἱερά Μονή τοῦ ἁγ. Γερασίμου στή νῆσο Κεφαλλονιά, τό προσκύνημα τοῦ ἁγ. Διονυσίου καί ἁγ. Σπυρίδωνος, στή Ζάκυνθο καί στήν Κέρκυρα Ἱερά Μονή Ὁσίου Λουκᾶ Στειρίου ἀντίστοιχα, ἀκόμη καί ὁ "κλειστός" χῶρος τοῦ Ἁγίου Ὁρους), νομίζω ὅτι ἀποτελοῦν χαρακτηριστικά παραδείγματα τῶν ὄσων ἀνέφερα παραπάνω.

Ἐπιπλέον ἱστορικά καί λαογραφικά ἐπιβεβαιώνεται, ὅτι ἡ τοπική κοινωνική ζωή καί οικονομική ἀνάπτυξη ἐπιτεύχθηκε ἀκριβῶς γύρω ἀπό συγκεκριμένα προσκυνήματα καί γύρω ἀπό αὐτά δομήθηκε

καί όλόκληρη ή ζωή τοῦ τόπου καί τῶν πολιτῶν του ἐνῶ διαμορφώθηκαν καί τά ἀντίστοιχα ἤθη καί ἔθιμα. Τά ὀφέλη ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ προσκυνηματικοῦ περιηγητισμοῦ σέ μία πολυπολιτισμική μορφή κοινωνίας, δέν εἶναι μόνο οἰκονομικά ἢ ἀναπτυξιακά, μέ τό ἀπόλυτο περιεχόμενο τῶν ὄρων, ἀλλά μ' αὐτά παρέχεται καί ἡ δυνατότητα ἐπικοινωνίας καί διαλόγου καί ἀνάδειξης ἄλλων ἐπιμέρους στοιχείων τῆς πολιτιστικῆς ταυτότητος καί κληρονομιάς τοῦ κάθε τόπου.

Ἐτσι ὁ προσκυνηματικός περιηγητισμός γίνεται καί ὑπό τήν εὐρύτερη ἔννοια καί τουριστικός, μέ χαρακτήρα ὄχι μόνο θρησκευτικό ἀλλά καί πολιτιστικό.

2. Γιά νά μπορέσει ὅμως νά λειτουργήσῃ ἀποδοτικά καί χωρίς τριβές ὁ συγκεκριμένος θεματικός τουρισμός καί ἐπιπλέον γιά νά διατηρήσῃ τόν ιδιαίτερο χαρακτήρα του (θρησκευτικός καί προσκυνηματικός) θά πρέπει νά τεθοῦν ὀρισμένες ἀρχές.

α. Γιά κάθε τοπική Ἐκκλησία καί γενικότερα γιά κάθε ἐκκλησιαστικό φορέα κάθε προσκυνηματικός τόπος ἀποτελεῖ σημεῖον λειτουργικῆς ἀναφορᾶς καί λατρευτικῆς σύναξης καί ὡς τέτοιος ἀντιμετωπίζεται καί πρέπει νά ἀντιμετωπίζεται καί ἀπό τήν Πολιτεία.

Μέ τίς παραπάνω διευκρινίσεις νομίζω ὅτι ἔγινε κατανοητό τό πῶς ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετωπίζει καί τούς προσκυνητές ἀλλά καί τό πῶς θά πρέπει νά ἀντιδρᾷ ἡ τοπική κοινωνία.

β. Γιά τήν Ἐκκλησία κάθε ἐκκλησιαστικό (θρησκευτικό) μνημεῖο εἶναι συγχρόνως, ὅπως καί διαχρονικά πάντοτε ἦταν, τόπος λατρείας καί στοιχεῖο λειτουργικῆς ἀναφορᾶς. Ἀλλοίμονο ἡ Ἐκκλησία νά ἀποδεχόταν τούς συγκεκριμένους μνημειακούς θησαυρούς, εἴτε ὡς ἀπλᾶ μουσειακά μέρη, εἴτε ὡς μέσο πορισμοῦ χρημάτων ἀποκλειστικά καί μόνο, αὐτό θά σήμαινε πλήρη ἐκκοσμίκευση.

γ) Ἐπιπλέον ἡ Ἐκκλησία, στὰ πλαίσια τῆς εἰδικῆς μορφῆς ἀνάπτυξης τοῦ συγκεκριμένου θεματικοῦ τουρισμοῦ πρέπει νά συνεργαστεῖ μέ τοπικούς τουριστικούς φορεῖς (ἐπιμελητήρια, τουριστικούς πράκτορες, τουριστικά γραφεῖα) ὥστε μέ ὄχημα τόν πολιτιστικό τουρισμό νά ὀδηγηθοῦν σέ μία ἐξωστρέφεια, πέραν τοῦ τοπικοῦ, νά ἀναπτύξουν καί ἄλλες δράσεις προβολῆς καί ἀνάδειξης του, πέραν ἀπό τὰ στενά ὄρια ἀκόμα καί τῆς χώρας καί εἰσόδου στήν διεθνή τουριστική "ἀγορά".

3) Γιά τόν λόγο αὐτό χρειάζεται νά ὀριοθετήσουμε τούς στόχους τοῦ θρησκευτικοῦ τουρισμοῦ, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι δέν ταυτίζονται ἀπόλυτα μέ τίς λοιπές μορφές ἢ τουριστικές ἐκφράσεις.

Θά ἦταν ἀκόμη χρήσιμο ἡ τοπική κοινωνία, μέ τή σύμπραξη τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας νά ὀδηγηθεῖ σέ δράσεις τέτοιες, ὥστε μέσα ἀπό τήν ἀναβάθμιση τοῦ προσκυνηματικοῦ τουρισμοῦ νά ἀναδεικνύεται ἡ θρησκευτική κληρονομιά τοῦ κάθε τόπου, γιατί μόνο ἔτσι θά μπορέσει νά ἀναπτυχθεῖ καί ὁ θρησκευτικός περιηγητισμός ἢ ὁ θρησκευτικός τουρισμός.

Γι' αὐτό θά πρέπει νά μὴν δραστηριοποιούμεθα τουριστικά μόνο στήν λεγόμενη τρίτη ἡλικία τῶν τουριστῶν, ὅπου μέσα σέ μία ἡμέρα ἐπισκέπτονται δύο ἢ τρία μοναστήρια. Θά πρέπει νά προκαλέσουμε τούς νέους, μέ τήν προβολή στοιχείων ὄχι μιᾶς εὐσεβιστικῆς, θρησκόληπτης ἢ θεοφοβούμενης θρησκευτικότητας, ἀλλά μέσα ἀπό ὑγιῆ μηνύματα, τὰ ὁποῖα "ἐξαγγέλουν" τὰ ἴδια τὰ θρησκευτικά μνημεῖα.

Δέν θά πρέπει νά ἀπευθυνόμεθα μόνο στούς ὀρθοδόξους τουρίστες. Ἡ πολυπολιτισμικότητα τῶν κοινωνιῶν μᾶς "ἐπιβάλλει" νά ἀνοιχθοῦμε καί στούς ἄλλους χριστιανούς, τούς μὴ ὀρθοδόξους, ἀλλά καί στούς μὴ χριστιανούς, τούς ἑτεροθρήσκους.

Θά πρέπει τέλος νά σεβόμεθα τό τρόπο τῆς ζωῆς καί τῆς λειτουργικότητος τῶν θρησκευτικῶν τόπων, γιατί ὁ θρησκευτικός περιηγητισμός ἢ τουρισμός δέν μπορεῖ νά λειτουργεῖ ἀνασταλτικά πρός τήν παράδοση καί τά κρατοῦντα ἐκκλησιαστικά καί μοναστηριακά ἤθη, ἀφοῦ καί αὐτά ἀποτελοῦν ἐκφράσεις καί ἐκφάνσεις τόσο μιᾶς ὑγιοῦς θρησκευτικότητος ὅσο καί τῆς μιᾶς πολιτισμικῆς κληρονομιάς.

4. Εἰδικότερα μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ θρησκευτικοῦ τουρισμοῦ στή Μεσσηνία ἀπαιτεῖται ἡ ἀρχή νά γίνεῖ ἀπό τήν «Περιφερειακή Ἐνότητα Μεσσηνίας», ὡς μία προσπάθεια καταγραφῆς, ἀποτύπωσης, κατάστρωσης τῶν διαφόρων τουριστικῶν χαρτῶν θρησκευτικῶν μνημείων (ἐντυπα καί ἠλεκτρονικά) καί "χώρων" ἠλεκτρονικῆς πλοήγησης σέ μία μορφή ἠλεκτρονικῶν ἀρχαιολογικῶν πάρκων.

Δυστυχῶς ὅμως στόν συγκεκριμένο θεματικό τουρισμό βρισκόμαστε σέ ἀρκετά ἐμβρυϊκό στάδιο, σέ ἀντίθεση μέ τόν προσκυνηματικό τουρισμό, ὁ ὁποῖος λειτούργησε καί συνεχίζει νά λειτουργεῖ ἐδῶ καί πολλά χρόνια ἀυθόρμητα, μέ κίνητρο τήν θρησκευτικότητα τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι, εἴτε ἐκ παραδόσεως, εἴτε λόγω εὐσεβείας, συμμετέχουν προσκυνηματικά τόσο στό παμμεσσηνιακό προσκύνημα τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου, ὅσο καί στίς ἑορτές τῶν Ἱερῶν Μονῶν Βουλκάνου καί Δημιόβης, γύρω ἀπό τίς ὁποῖες ἑορτές ἀναπτύσσονται καί ἄλλες τοπικές "λαϊκές" πανηγύρεις, ἤθη καί ἔθιμα.

Τά στοιχεῖα αὐτά θεωρῶ ὅτι μᾶς δίνουν τήν εὐκαιρία νά σκεφθοῦμε, μέ περισσότερη σοβαρότητα καί ὀργανωτικότητα, ἕναν μακροπρόθεσμο σχεδιασμό προβολῆς καί ἀνάδειξης τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί θρησκευτικῶν μνημείων, πάντοτε ὅμως στά πλαίσια αὐτά πού περιγράψαμε παραπάνω. Σ' αὐτή τήν μακροπρόθεσμη ὀργανωτική μελέτη καί τόν σχεδιασμό εἶναι σημαντικό νά λάβουμε ὑπόψη μας ιδιαίτερα

ἐδῶ, στήν Μεσσηνία, ὅτι ὑπάρχει καί ἕνα ἄλλο πρόβλημα, ἡ διασπορά καί ἡ πολλαπλότητα τῶν μνημείων, τό ὁποῖο πρέπει ἐπίσης νά ἀντιμετωπιστεῖ.

Ἴσως ἡ μελέτη προβολῆς καί ἀνάπτυξης τῶν θρησκευτικῶν μνημείων μέ ἄξονες τούς τέσσερους μεγάλους ὀδικούς ἄξονες : Τσακώνα-Καλαμάτα, Καλαμάτα-Ριζόμυλος-Πύλος, Καλαμάτα-Γύθειο καί Τσακώνα-Καλό Νερό-Κυπαρισσία, σέ συνεργασία καί μέ τήν τοπική Ἐκκλησία, θά μπορούσε νά ἀποτελέσει μία πρόταση, ὥστε νά δημιουργηθεῖ σέ κάθε ὀδικό ἄξονα μία περιπεπλεγμένη καί διαπλεκόμενη μορφή περιήγησης, μέ στόχο τά θρησκευτικά μνημεῖα, στά ὁποῖα πολλά ἀπό αὐτά ὑπάρχουν καί σέ μία διαχρονική διαστρωμάτωση, ὡς πρός τή θρησκευτικότητά τους (βλ. Ἀρχαία Μεσσηνία), καί συγχρόνως νά παρουσιάζονται, μέ τή συνδυασμένη μετακίνηση τῶν περιηγητῶν καί στήν εὐρύτερη περιοχή.

Ἡ ἄλλη πρόταση θά μπορούσε νά ἦταν ἡ δημιουργία "ἀρχαιολογικῶν πάρκων", ὅπου θά ἀναδεικνύονται κατά γεωγραφικές συντεταγμένες τά θρησκευτικά μνημεῖα κάθε περιοχῆς.

Τό θέμα τό ὁποῖο θά πρέπει τέλος νά ἀπασχολήσει σοβαρά τούς τοπικούς φορεῖς εἶναι ἡ δυνατότητα καί ἡ ἐπιλογή ἐφαρμογῆς τοῦ τύπου καί τῶν ἐπιδιώξεων, πρός διαμόρφωση ἑνός ἀξιόπιστου καί παραγωγικοῦ χάρτου τουριστικῆς ἀνάπτυξης, στά ὅρια τοῦ νομοῦ, μία ἀρμοδιότητα τῶν διαφόρων τοπικῶν φορέων, ὅπου ἡ συμβολή τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι καί τόσο καθοριστική, ἄν καί μπορεῖ νά ἀποδειχθεῖ οὐσιαστική, στά πλαίσια ὁποιασδήποτε συνεργασίας, κυρίως γιά τήν προβολή καί τήν λειτουργική ἀξιοποίηση τῶν θρησκευτικῶν μνημείων (χαρακτηριστικό παράδειγμα ἡ ἀνασυγκρότηση, ἡ ἀναδόμηση καί ἡ λειτουργία τοῦ Ἀνδρομονμάστηρου).

5. Θεωρῶ ὅτι ἡ Μεσσηνία μπορεῖ καί πρέπει νά γίνει τόπος προορισμοῦ κάθε μορφῆς θεματικοῦ τουρισμοῦ καί ὅπωςδήποτε τοῦ θρησκευτικοῦ, καί ἔχει ὅλα ἐκεῖνα τά ἐχέγγυα γιά νά ἀναπτυχθεῖ, κυρίως γιατί ἀπέφυγε κάθε εἶδους μορφές τουριστικοῦ ἐκφυλισμοῦ, κί' αὐτό γιατί κατεβλήθη προσπάθεια ἀπό τούς τοπικούς φορεῖς νά ἀναπτυχθεῖ μία ἥπια μορφή τουριστικῆς ἀνάπτυξης, χωρίς ἐκτροπές ἐκφυλιστικές καί ἐν ὀνόματι τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἀποκλειστικά καί μόνο, εἴτε ἐν ὀνόματι τοῦ χρήματος (βλ. Κρήτη ἢ Ρώμη ἢ Ἰσπανία) καί τῆς ἐμπορευματοποίησης.

Ἔχει ἀποδειχθεῖ, ἀπό σύγχρονες στατιστικές, ὅτι ὁ ἥπιος καί παραδοσιακός τουρισμός, χωρίς ἀκρότητες καί ἄλλου εἶδους παρεκτροπές, συμβάλλει στήν οὐσιαστική ἀναβάθμιση γενικότερα τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης καί ἀποτελεῖ τήν ἀφορμή γιά μία ἀκόμη ποιοτική καί τουριστική ἐξέλιξη σέ τοπικό ἐπίπεδο.

Σᾶς εὐχαριστῶ